

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология. Социальные коммуникации". Том 24 (63). 2011 г. №4. Часть 1. С.435-439.

УДК 821.161.2 – 94.09 + 929 ГОНЧАР

ПУБЛІЦИСТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ КИЄВА В ЩОДЕННИКУ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Галич О.А.

*Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка",
м. Луганськ, Україна*

У статті розглядається публіцистична рецепція Києва в щоденнику Олесь Гончара. Автор прагне показати еволюцію бачення цього міста українським письменником протягом п'яти десятиліть творчої діяльності.

Ключові слова: мемуари, щоденник, рецепція.

Актуальність даної статті безпосередньо пов'язана з тими кардинальними змінами, які відбулися в Україні після здобуття нею незалежності в 1991 році. Ця подія історичного масштабу дала можливість надрукувати щоденникові записи багатьох українських письменників, окремі з яких тривалий час незаслужено замовчувалася. Щоденник є мобільним публіцистичним жанром. Він відображає важливі громадсько-політичні процеси, що відбувалися в суспільному розвитку держави.

Мета. Пропонована праця – це спроба заповнити прогалину в науці про публіцистику, а матеріалом, що дасть підстави для теоретичних узагальнень, стануть щоденники одного з провідних українських письменників другої половини ХХ сторіччя Олесь Гончара, зовні цілком респектабельного радянського письменника, який став сумлінням українського народу в добу його незалежності.

Досі дослідники лише починають вивчати щоденникові записи Олесь Гончара, про що свідчать праці В. Галич [1] та М. Степаненка [5], а тому наша розвідка є першою спробою їх аналізу з точки зору публіцистичності, що відкриває можливості мати більш повне уявлення про життя і творчість видатного українського прозаїка другої половини ХХ століття і поглянути на щоденник як справді публіцистичний жанр. У щоденникових записах Олесь Гончара представлено чимало міст, великих і малих, українських і зарубіжних. У одних він бував, в інших – Харків, Дніпропетровськ, Київ – пройшла більша частина його життя.

Перша згадка про Київ у щоденнику Олесь Гончара з'являється в червні 1943 року, де він у ретроспекції пригадує події 22 червня 1941 року, коли, готуючись до останнього екзамену в бібліотеці імені Короленка в Харкові, вперше почув трагічну звістку про початок війни: "Бомбили Київ" [2, с. 11].

З Києвом віч-на-віч письменник познайомився лише в 1946 році, коли по закінченню Дніпропетровського університету він відвідав місто у зв'язку з публікаціями в столичних журналах його перших новел. Через тридцять з гаком років, 11 лютого 1979 року Олесь Гончар зробив такий запис до щоденника, що відтворює його враження від Києва того далекого 1946 року: "У недільний день пішли з другом погуляти по Києву. Постояли на Великій Житомирській перед тим

старим, з лев'ячими пашами, будинком, що прихистив мене у своїй мансарді восени 1946-го, коли я приїхав до Києва. Будинок (№ 23) імпозантний, величавий, тоді майже висотний (на 6 чи 7 поверхів), ніхто б і не догадався, що десь там, на верхотурі, під самим дахом, він таїть справжні трущоби, бідацькі мансарди, в одній із яких ми з другом так дико замерзли всю ту зиму 1946-47-го... Дрова аж туди тягали по сходах, а на стінах все одно виступав-іскрився мороз..." [3, с.364]. У продовженні запису звучить ностальгія за тим часом, коли письменник був молодим, а мансард у будинку вже не лишилося: "Під час ремонту перебудовано дах, знищено й ті наші підхмарні келії" [3, с. 364].

У повоєнні роки, як це засвідчує щоденник, в уяві молодого письменника виникає світлий, романтичний образ Києва: "Буває момент, коли Київ зо всіх боків освітлений. Це увечері, коли взолотяться яскраво хмари по всьому горизонту і освітлюють місто звідусіль, що на якийсь час опиняється мовби в золотій велетенській чаші. Таким бачив Київ, коли 11.06.49 йшли біля Володимирського собору. Собор був у ці хвилини величніший, ніж будь-коли" [2, с.126].

Олесь Гончар щойно переніс тяжку хворобу, а тому місто здається йому "новим і стократ прекраснішим, ніж раніш..." [2, с. 126]. Його радують співи птахів у Ботанічному саду, райдуга над містом, прозорість води в Дніпрі.

У травні 1953 року письменник занотовує побачене стихійне лихо в Києві, тональність його запису змінюється: "Град в кінці травня в Києві випав небувалий. як шрапнель, підскакує, дзвенить по асфальту... Дахи забіліли, під дверима кучугура граду. Дівчата-швеї гребуть жменями, вмиваються.

– О ужас. Цветы побьет!

Лише одна селючка заплакала, видно, про хліб у полі подумала.

З дерев листя позбивало, купами лежить на камені, на машинах. Цвіт каштанів теж оббило" [2, с. 155].

Олесь Гончар часто в щоденникових записах милується українською столицею, його зірке око митця помічає красу архітектурних споруд міста, його історичні місця. "Місто володіє здатністю на рівні підсвідомості зливатися з людиною в єдиний організм" [2, с. 277]. У цьому митець відчував гармонію й красу, велич розуму й духу наших предків: "Нема в Києві, мабуть, гарнішого місця, ніж оце старовинне узвишся, де стояли колись палаци князівські і де тепер – як ієрогліф віків – постає очам візерунок фундаменту Десятинної церкви. Стань і подивись звідси на Андріївську, на це плывуче в повітрі чудо богонатхненного генія, прислухайся до внутрішнього життя душі і відчуєш, як входить до неї щось світле, високе, оте саме божественне..." [3, с. 370].

Дуже часто, помічені зірким оком митця невеличкі сценки із міського життя Києва, викликали в Олесь Гончара оцінки живої пульсації життя великого міста: "Пізній весняний вечір.. Бульвар Шевченка. Сидить на лаві пара закоханих, переплівшись в обіймах, а між ними в одежі десь гомонить... транзистор. Цілуються і слухають спортивні вісті. Ось вона, любов атомного віку!" [2, с. 296] (запис від 14 квітня 1962 року). Це вже не просто жанрова сцена, а сцена саме з міського урбанізованого соціуму – транзистор, спортивні вісті.

У відродженні старовинних звичаїв у місті, таких, які Олесь Гончар у дитинстві бачив у селі, він убачав демократизацію суспільства, що породила рух шістдесятників: "Новий рік. Справжня зима, давно такої не було. Каштани Києва в

білих інеях. А над цими казками, над химерними фантазіями сонця й білої краси – золота маківка Софії блищить.

Звечора перед Новим роком приходили посипальники. Все наше крило будинку гучало піснями, гурт хлопців і дівчат, гарно вбраних, в свитках та кептариках, заповнили кабінет, співали, посипали (правда, пшоном). Спитав:

– Студентки?

– Ми – клуб творчої молоді Жовтневого палацу. Тут і студенти, і робітники...

Сяйво пісні, сяйво свята залишили на душі” [2, с. 308].

Однак не всім таке свято відродження давніх традицій сподобалося, про що свідчить продовження цього запису: “А 2-го січня вже нарада в офіційному кабінеті і злі, безглузді слова про цей клуб. Закрити! Розігнати! Все там лають! Розперезались!” [2, с. 308].

Починаючи десь з середини шістдесятих років минулого століття, київські пейзажі поступово набувають урбаністичних ознак, у картини природи органічно вписуються реалії науково-технічного прогресу, який не заперечує Олесь Гончар. Наприклад, запис від 19 жовтня 1965 року: “Золота осінь з Київських гір... Все Задніпров’я в ніжній позолоті, стрункі дарницькі корпуси біліють фантастично, ледь мріють вежі броварські – і все в сріблястих м’яких тонах...

По Дніпру глісери мчать, величаву ідуть проти течії баржі, навантажені рудою, на білих пісках пляжів в скульптурній непорушності темніють постаті рибалок... Різні оці швидкості, лягз грузовиків на набережній, їх гуркіт неживий, машинний, і пливуча гармонія барж, і лет глісерів – все як космос, де різні швидкості, різні види руху єднаються в один великий вічний рух” [2, с.365].

Як письменника, Олесь Гончар завжди приваблювала історія, минуле нашого народу. Все це шукав він, вдивляючись в обриси нового Києва, індустріального міста, що швидко розвивалося. Так, гуляючи з М. Бажаном по Гончарівці, Подолу, вони “оглянули Києво-Могилянку, розпитували про могилу Сагайдачного” [3, с. 19]. Серед нотаток, викликаних реакцією на огульну критику роману “Собор”, несподівано виринає фраза, що нібито продовжує побачене на прогулянці з М. Бажаном: “Академія Києво-Могилянська – це перший у Східній Європі університет у європейському розумінні” [3, с. 20]. Письменник гордий за творіння минулого. Про це йдеться й у наступному записі, датованому 15 червня 1976 року: “Вечір. Парк Шевченківський. Древа рідкісної могутності. Крізь темну зелень просвічує червоним оксамитом корпус університету. Скільки разів бачиш – і все вражає” [3, с. 266].

Дуже часто відвідини історичних пам’яток минулого в Києві, особливо в шістдесяті – сімдесяті роки, навіювали письменнику сум і печаль, оскільки йшли процеси духовного занепаду, людям ставало байдуже до пам’яток минулого. Так, 9 вересня 1973 року Олесь Гончар занотував: “Пішов на Володимирську гірку. На гірку молодості. Один, один. Чужі люди довкола, більше туристи, чую мову угорську, англійську... Жодного знайомого не зустрів! Хіба що ото Дніпро... Холодними водами сивіє десь аж до гирла Десни, якої я так по-справжньому ще й не бачив” [3, с. 159].

Олесь Гончар мучило те, що чимало пам’яток історії й культури минулого по-варварськи було знищено в ХХ столітті, в радянські роки. 6 березня 1975 року він занотував: “Ось розглядаю макет Михайлівського Золотоверхого собору (пам’ятка архітектури ХІІ ст., знищений 1934-1936 рр.); макет Успенського собору Києво-

Печерської лаври (арх. пам'ятка XI ст., знищений 1941 року). Натхненні прекрасні витвори людського духу, ті, що пережили монголів, ті, що їх тисячу літ не змогли зрушити вітри часу...

А в XX віці = знищено...

Мимоволі подумаєш: чи не оцими актами вандалізму – нищенням соборів, чи не цим якраз людство починає знищувати себе?" [3, с. 210].

Проте й ознаки нового, Києва індустріального, поступово викристалізуються в щоденникових записах Олесь Гончара. Хоча у цих нотатках дуже часто новий Київ часів науково-технічної революції протиставляється старому, з його гармонією пам'яток минулих віків. Наприклад, 25 травня 1971 року він занотовує: "Вранішній Київ. Святковість Дніпра і схилів, переповнених зеленню весни. Дорога на Бориспіль, і настрій, коли знов "мандрівочка пахне"; і цей звичний ритм одного з вранішніх аеродромів, які я так люблю. Є в них поезія польотів" [3, с. 91]; "Об'їхав Київ – хоч з вікна машини хотів надивитись... Давня краса Києва виявила себе в ансамблях Софії і Лаври, новітня в мостах. Тільки в цьому НТР і створила щось естетичне" (запис від 1 березня 1977 року) [3, с. 295].

Досить вимогливо ставився Олесь Гончар до нових архітектурних споруд, особливо помпезних монументів, що прикрашали столицю в радянські часи: "Завтра в Києві відкривається Музей Вітчизняної війни. З тією "тіткою" на горбах, що стала притчею во язицех" [3, с. 462].

Кілька записів Олесь Гончара торкаються святкування 1982 року 1500-ліття Києва: "Виступав у Палаці "Україна" на урочистостях з нагоди 1500-річчя Києва. Сказав головне: що Київ – душа України. Душа нашої культури" [3, с.521].

Аварія на Чорнобильській АЕС викликала в Олесь Гончара цілу зливу тривожних роздумів про майбутнє: "Місто охоплене тривогою, лікарні, кажуть, переповнені, а по радіо ще ні слова інформації – бодряческа музика та веселенькі пісні... Невже знову, як і після куренівської трагедії, ніхто не понесе відповідальності?..

А ще один реактор стоїть в самому Києві – хіба це не злочином було розмістити цю споруду в центрі столиці? Біля цього київського реактора вже, кажуть, опромінилось одного разу шестеро дітей, бо хтось не прикопав в атомному могильнику радіоактивні відходи, і діти стали гратися ними" (запис від 29 квітня 1986 року) [4, с.90]. Через два дні, 1 травня 1986 року, письменник занотовує в щоденнику: "На Хрещатику парад, бадьорі виклики гасел, всі вдають, ніби нічого й не сталося, а команди людей у скафандрах, схожих на марсіан, заносять і заносять до лікарень потерпілих" [4, с. 91]; "Київ повен зелені, буйної, але якоїсь безрадісної, аж трагічної... Невже під знаком Чорнобиля так і житимем до кінця днів? Невже більше не буде радості життя" (запис від 9 червня 1986 року [4, с.102]; Київ без дітей... Прекрасне місто без дітей на вулицях... Моторошно" (запис від 14 червня 1986 року) [4, с. 102]. Автор щоденника ніде не конфліктує з містом, хоча йому, дитячі роки якого пройшли в селі, важко бачити процеси знедуховлення соціуму, каталізатором якого стали руйнація архітектурних споруд минулого, нігілістичне ставлення до природи, що врешті-решт привело до Чорнобильської трагедії.

Оцінюючи прожите, Олесь Гончар бачив ті протиріччя, що їх принесло минуле століття людству. З одного боку – прогрес, а з іншого – занепад духовності: "XX вік, це він приніс людству найбільші нещастя. Привид кінцеьсвіття з'явивсь на початку

віку в теорії відносності, у формулах Ейнштейна. А по той бік – в ХІХ – zostались Шевченко, Гоголь, велика російська романістика, zostались колядки, шедрівки, купальські вогні, краса і здоров'я народних звичаїв, обрядів...” [3, с. 180]. І ці суперечності відбилися в рецепції письменником Києва як столиці України, великого міста, в якому пройшла більша частина життя письменника.

Висновки. Щоденник Олесь Гончара навіть у тій частині, де розкривається публіцистична рецепція Києва свідчить, що є самостійною жанровою формою сучасного метажанрового утворення, яким є мемуарна література. Будучи невід'ємною її частиною, щоденник несе в собі головні її особливості: суб'єктивність, ретроспективність, документальність, наявність двох часових планів, відсутність одного часового виміру, концептуальність. Все це присутнє в аналізі щоденникових записів українського письменника. Окремі з зазначених рис у щоденниках мають значні відмінності, ніж в інших жанрах мемуарної літератури. До того ж, щоденник має і власну специфіку, яка не завжди виявляє себе в інших жанрах. Це – відносна регулярність записів, цілісність, уривчастість, фрагментарність, інколи обірваність, незавершеність думки, публіцистичність.

Список літератури

1. Галич В.М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності / В.М. Галич. – К.: Наукова думка, 2004. – 816 с.
2. Гончар О.Т. Щоденники: [У 3-х т.] Т.1 (1943-1967) / Олесь Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 455 с.
3. Гончар О.Т. Щоденники: [У 3-х т.] Т.2 (1968-1983) / Олесь Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.
4. Гончар О.Т. Щоденники: [У 3-х т.] Т.3 (1984-1995) / Олесь Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 606 с.
5. Степаненко М.І. Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми) / М.І. Степаненко. – Полтава, 2008. – 396 с.

Галич А.А. Публицистическая рецепция Киева в дневнике Олесь Гончара // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.435-439.

В статье рассматривается публицистическая рецепция Киева в дневнике Олесь Гончара. Автор стремится показать эволюцию видения этого города украинским писателем на протяжении пяти десятилетий творческой деятельности.

Ключевые слова: мемуары, дневник, рецепция.

Halych O. A. The publicistic reception of Kiev in Oles Honchar's diary // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.435-439.

In the article is considered the publicistic reception of Kiev in Oles Honchar's diary. The author aspires to show the evolution of the vision of this city by Ukrainian writer during of five decades of creative activity.

Key words: memoirs, diary, reception.

Поступила до редакції 15.08.2011 р.